

INSTITUT DRUŠTVENIH NAUKA

Centar za ekonomska istraživanja

SEOBE I RAZVOJ

BEOGRAD, 2016

Uredivački odbor:

dr Veselin Vukotić
dr Danilo Šuković
dr Mirjana Rašević
dr Slobodan Maksimović
dr Vladimir Goati

Izdaje:

Centar za ekonomska istraživanja Instituta društvenih nauka

Za izdavača:

dr Goran Bašić

Izdavanje ove knjige finansijski su pomogli:

Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja

Štampa:

**Razvojno-istraživački centar Grafičkog inženjerstva,
Tehnološko-metalurškog fakulteta, Karnegijeva 4, Beograd**

Tiraž:

300 primeraka

ISBN:978-86-7093-164-0

CIP - Katalogizacija u publikaciji -
Narodna biblioteka Srbije, Beograd

314.114(082)
330.341:314.15(082)

SEOBE i razvoj / [uredivački odbor Veselin Vukotić ... [et al.], -Beograd : Centar za ekonomska istraživanja Instituta društvenih nauka, 2016 (Beograd : Razvojno-istraživački centar Grafičkog inženjerstva Tehnološko-metalurškog fakulteta). - 393 str. : graf. prikazi ; 35 cm

Tiraž 300. - Str. 7: Predgovor / Danilo Šuković. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija uz svaki rad. - Abstracts.

ISBN 978-86-7093-164-0

1. Вукотић, Веселин [члан уредничког одбора]
а) Миграције - Интердисциплинарни приступ
- Зборници б) Миграције -
Привредни развој - Зборници
COBISS.SR-ID 223311116

© 2016. Institut društvenih nauka - Centar za ekonomska istraživanja

Sva prava zadržana. Nijedan deo ove knjige ne može biti reprodukovana, presnimavan ili prenošen bilo kojim sredstvom, elektronskim, mehaničkim, za kopiranje ili na bilo koji drugi način, bez prethodne saglasnosti izdavača.

MIGRACIJE U FUNKCIJI RAZVOJA: MOGUĆNOST ILI MIT

Apstrakt

Međunarodne migracije su rastuća pojava, i po obimu i po složenosti, koja prožima gotovo sve zemlje sveta. Odnos migracija i razvoja je kompleksan. Da li je nedovoljna razvijenost jedne populacije uzrok emigracije? Da li migracije osuđuju razvoj? Koji je uticaj doznaka iz inostranstva? Da li upravljanje migracijama može doneti značajnu dobit svim zemljama uključenim u migratorni lanac? Ovaj papir diskutuje postavljena pitanja iz perspektive Srbije.

Cljučne reči: spoljne migracije, razvoj, odnos migracija i razvoja, Srbija.

MIGRATION FOR DEVELOPMENT: POTENTIAL OR MYTH

Abstract

International migration is a growing phenomenon, both in scope and complexity, affecting almost all countries in the world. The migration-development equation is complex. Does underdevelopment cause migration? Does migration impede development? What is the impact of remittances? Can migration promote home country development? Do migration management can bring significant gains to all countries involved in the migratory chain? This paper discusses these questions from the perspective of Serbia.

Key words: interanational migration, development, migration-development equation, Serbia.

Dokora se veza između migracija i razvoja razmatrala iz tri ugla. Prvo iz ugla da je emigracija manifestacija nedovoljnog socioekonomskog razvoja jedne populacije. Drugo, proučavao se odlazak visokoobrazovanih i visokokvalifikovanih lica u kontekstu gubitka u razvojnom smislu za zemlju porekla i razvojnog dobitka za zemlju destinacije. Dalje, najveći broj priloga o posledicama migracija kao i vezi između migracija i razvoja odnosio se na razmatranje novčanih doznaka iz inostranstva, transferu novca od emigranata ka njima bliskim osobama u zemlji porekla, kao značajnom benefitu za primaoce i zajednice sa visokim udelom ovog resursa u bruto društvenom proizvodu. Poslednjih desetak godina se smatra da efikasno upravljanje spoljnim migracijama može doneti značajnu dobit svim zemljama uključenim u migratorni lanac (UNDESA, IOM, 2012). Istovremeno se podvlači da migracije treba posmatrati kao integralni deo ne samo nacionalnog, već i globalnog razvojnog procesa (Castilla, 2008). Uz, ne tako retko podsećanje, da migracije same po sebi ne mogu da donesu razvoj (Skeldon, 2008). U radu ćemo razmatrati vezu između migracija i razvoja iz perspektive Srbije.

---

1 Institut društvenih nauka

O EMIGRACIJI KAO MANIFESTACIJI NEDOVOLJNOG SOCIO-EKONOMSKOG RAZVOJA SRBIJE

Srbija je tradicionalno emigraciona zemlja. Migraciona kretanja predstavljaju jednu od bitnih odlika istorije naroda na ovim prostorima. Emigracija počinje, prema Cvijiću (1966), turskim osvajanjem u XIV veku zbog odmazde kao reakcije na otpor ustanika i osećaja nesigurnosti stanovništva. Predstavljala je deo života velikog broja bezemljaša između Prvog i Drugog svetskog rata, i prisutna je i u savremeno doba. Analiza razvoja međunarodnih migracija u Srbiji u poslednjih šest decenija i društvenog okruženja u kome se on dešavao je istovremeno i analiza odigravanja različitih ekonomskih i političkih kriza na ovim prostorima (Institute of Social Sciences, 2013). Broj emigranata iz Srbije se od sredine 1960-ih kada se ukidaju stroga ograničenja za odlazak u inostranstvo kontinuirano povećavao do nivoa od 270 hiljada lica u 1991, da bi značajno porastao tokom poslednje decenije 20. veka (bilo ih je 415 hiljada prema Popisu iz 2002). Popisom iz 2011. registrovano je njihovo smanjenje za 25% u odnosu na 2002. godinu. Međutim, na osnovu raspoloživih podataka glavnih zemalja prijema, može se zaključiti da je broj emigranata iz Srbije značajno veći (Institute of Social Sciences, 2013).

Pored Nemačke, Austrije, Švajcarske i Švedske, u koje odlaze lica osnovnog i srednjeg obrazovanja, prekomorskih zemalja koje su interesantne za studente i visokoobrazovane, popularne nove destinacije su Italija (privlačna za one sa srednjom školom) i Velika Britanija (popularna kod najobrazovanijih mladih). Među novim zemljama Evropske unije najvažnija odredišta za državljane Srbije su Slovenija i Mađarska. Predstavljena slika o emigraciji iz Srbije je dobijena na osnovu podataka Eurostata i dostupnih podataka nacionalnih zavoda za statistiku (Kupiszewski, Kupiszewski, Nikitović, 2012; Vlada Republike Srbije, 2015).

Emigracioni potencijal Srbije je još uvek veliki. To su pokazali rezultati reprezentativnog istraživanja sprovedenog novembra 2010. godine (Baćević et al, 2011). Anketirano je 1.090 ispitanika starijih od 18. godina. Pored opšteg uzorka od 880 anketiranih, intervjuisano je i 210 osoba iz posebnog uzorka koji su činili povratnici iz inostranstva, to jest lica koja su provela van zemlje najmanje šest meseci u nekom vremenskom periodu u prošlosti iz bilo kog razloga.

Rezultati su pokazali da bi, u hipotetičkoj situaciji da je Srbija već postala član EU, svaki četvrti ispitanik (26,4%) iz opšteg uzorka "sigurno" potražio posao u nekoj drugoj zemlji EU. "Verovatno", sledeći ponuđen modalitet kao odgovor na dato pitanje, je izabrala svaka šesta anketira osoba (15,2%) iz opšteg uzorka. Ili drugim rečima, 41,6% intervjuisanih iz opšteg uzorka je pokazalo manifestnu ili latentnu spremnost da potraži posao van Srbije. Povratnici u Srbiju iz inostranstva su u većoj meri izrazili manifestnu spremnost da potraže posao u nekoj drugoj zemlji (svaki treći ispitanik) u odnosu na opštu populaciju (svaki četvrti anketiran). Međutim, ako zbirno posmatramo manifestnu i latentnu spremnost, onda gotovo da nema razlike između opšteg uzorka i posebnog uzorka po pitanju spremnosti anketiranih da se zaposle van Srbije (41,6% i 42,4% respektivno).

Posebnu spremnost da to učine su ispoljili ispitanici mladi od 30. godina (učenici i studenti), aktivne osobe, nezaposleni, lica iz velikih i siromašnih porodica, oni koji veruju da boravak u inostranstvu ima pozitivan efekat na naše ljude, kao i prozapadno orijentisani ispitanici.

Potencijalni emigranti u zemlje EU su pitani i da li bi planirali da odu van zemlje sami ili sa porodicom. Više od trećine ispitanika bi otišlo samo u inostranstvo (35,2%), a više od petine anketiranih bi otišlo samo sa namerom da im se porodica pridruži kasnije (22,3%), što implicira da bi, najmanje na početku, većina novih emigranata živela u zemljama EU bez članova svojih porodica. Zajedno sa porodicom bi emigriralo 27,6% intervjuisanih.

Većina anketiranih potencijalnih emigranata bi u inostranstvu ostala od jedne do tri godine (26,3%) ili duže od tri godine (24,1%), ali je ne mali broj ispitanika izrazio spremnost da radi van Srbije do penzionisanja (18,8%) ili da zauvek ostane u nekoj od zemalja EU (11,5%). Samo svaki šesnaesti ispitanik ili 6,2% anketiranih bi želelo da radi u inostranstvu kraće od godinu dana.

Na različite načine bi se mogao prikazati socioekonomski momentum Srbije u pokušaju da se odgovori na pitanje zašto je još uvek veliki emigracioni potencijal naše zemlje. Čini se da sintetski odgovor na postavljeno pitanje daje *United Nations Common Country Assessment for the Republic of Serbia*.² Ovaj dokument je Vlada Republike Srbije prihvatila sredinom 2015. godine. U njemu je data dijagnoza stanja u ekonomskoj sferi. Ona glasi da se Srbija trenutno suočava sa izazovima ekonomskog rasta, nedovoljne razvijenosti seoskih područja i regionalnih razlika, velikog prisustva industrijskih zagađivača, visoke stope nezaposlenosti, niskog nivoa investicija, nekonkurentnosti privatnog sektora, preopterećenosti javnog sektora i porasta javnog duga. Istaknuto je i značajno prisustvo države u ekonomiji, kao i da državna preduzeća trpe velike gubitke. Posebno je podvučeno da je organizovani kriminal jedan od faktora koji negativno utiču na poslovno okruženje u Srbiji.

U ovom izveštaju se predviđa da se indeks ljudskog razvoja (*Human Development Index – HDI*) može smanjiti u Srbiji u 2014. godini u odnosu na njegovu vrednost od 0,745 iz 2013. Indeks ljudskog razvoja predstavlja sumarnu meru za procenu dugoročnog napretka u tri osnovne dimenzije humanog razvoja: dug i zdrav život, pristup znanju i pristojan životni standard. Na listi HDI za 2013. godinu Srbija se nalazila na 77. mestu od 187 zemalja i teritorija. Hrvatska i Belorusija, zemlje sa kojima se naša zemlja može upoređivati jer ima sličan broj stanovnika, nalazile su se na 47. odnosno 53. mestu.³

Pored mesta Srbije na listi prema vrednosti indeksa ljudskog razvoja, prikazaćemo njen položaj na još dve liste. Prva je vezana za *Izveštaj o napretku u tranziciji* Evropske banke za obnovu i razvoj. Napredak u zemljama u tranziciji se meri putem devet indikatora koji obuhvataju najbitnije elemente tržišne privrede: preduzeća, tržište i trgovina, finansijske institucije i infrastruktura. Prema poslednjem Izveštaju u 2013. godini zemlje Istočne Evrope i Jugoistočne Evrope, među njima i Srbija, ozbiljno zaostaju u tranzicionim procesima za zemljama Centralne Evrope i Baltičkim zemljama.⁴

Važan je i *Izveštaj Freedom House (Freedom House Report)* koji sadrži ocene vezane za politička prava i građanske slobode u jednoj zemlji. Prema poslednjem Izveštaju, odnosi se na 2014. godinu, Srbija je svrstana u slobodne zemlje i dobila je ocenu 2 za poštovanje političkih prava i, takođe, ocenu 2 za poštovanje građanskih sloboda.⁵ Interval u kome se kreće ocena je od 1 do 7, gde 1 znači maksimalni, a 7 minimalni stepen poštovanja političkih prava i građanskih sloboda. Na isti način su od zemalja Jugoistočne Evrope ocenjene Bugarska i Rumunija. Od bivših jugoslovenskih republika, Slovenija je najbolje ocenjena. Ova zemlja je dobila maksimalnu ocenu 1 u obe kategorije.

Prema klasičnom modelu odbijanja i privlačenja svi ljudi su potencijalni migranti ako su životni uslovi na nekom drugom mestu bolji nego u mestu gde pojedinac živi i ako je cena

---

2 Dokument je dobijen zahvaljući ljubaznosti zaposlenih u Kancelariji Populacionog fonda Ujedinjenih nacija u Srbiji. On će uskoro biti objavljen na sajtu

<http://www.unesco.org/new/en/venice/undafcca/>

3 <http://www.rs.undp.org/content/serbia/sr/home/presscenter/pressreleases/2014/07/24/srbija-je-na-77-mestu-od-187-zemalja-na-listi-indeksa-ljudskog-razvoja-.html>

4 <http://www.ebrd.com/news/publications/transition-report/transition-report-2013.html>

5 <https://freedomhouse.org/report/freedom-world-2015/table-country-ratings>

preseljenja niža od dobiti koja će se ostvariti migriranjem. Socioekonomski uslovi u Srbiji prelamaju se kroz svest individue i povezani su sa njenom odlukom da emigrira iz zemlje ili imigrira u nju. Posebno treba istaći razmišljanje Melega (Melegh, 2013) koji smatra da je globalna pozicija zemlje porekla i zemlje destinacije važan faktor koji utiče na odluku da se emigrira/imigrira bazirano na nalazima istraživanja koja su pokazala da individua ima vrlo jasnu sliku o ovom pitanju.

ODLAZAK VISOKOOBRAZOVANIH I VISOKOKVALIFIKOVANIH LICA IZ ZEMLJE

Populacione posledice duge istorije iseljavanja iz Srbije u značajnoj broju nisu izučavane u dovoljnoj meri. No, broj iseljenih je sigurno uticao na smanjenje broja stalnih stanovnika Srbije. To nije uticalo na veličinu populacije samo na direktan način. Uticalo je i indirektno. Srbija je direktno gubila ljude koje su emigrirali, ali indirektno i njihovu decu kada su zajedno odlazili i/ili onu rođenu u nekoj drugoj, stranoj zemlji. Pored posledica vezanih za broj stanovnika, iseljavanje je uticalo i na obim nedovoljnog rađanja dece i na populaciono starenje koji su realnost Srbije. Naime, u prirodi procesa emigriranja je da dominantno mladi ljudi odlaze iz zemlje porekla. Starosna struktura popisanih lica spoljnomigrantskog kontingenta 2011. pokazano je da je mlađa starosna struktura stanovništva na radu-boravku u inostranstvu u odnosu na starosnu strukturu stalnog stanovništva Srbije. Najvažnija razlika u ove dve strukture se odnosi na značajno veće relativno učešće osoba starih između 20 i 39 godina u emigrantskom kontingentu (38,3%), u odnosu na stalno stanovništvo Srbije (26,6%).

Iseljavanje iz Srbije u značajnom broju je sigurno negativno uticalo i na druge strukture stanovništva. U tom smislu je bitan sledeći rezultat dobijen Popisom 2011. Odnosi se na distribuciju lica na radu-boravku u inostranstvu prema vremenu odlaska iz zemlje i tipu naselja iz kojeg su emigrirali. Rezultati pokazuju dominaciju spoljnih migranata koji su u inostranstvo otišli iz neurbanih naselja u svim vremenskim periodima u odnosu na one koji su emigrirali iz gradskih naselja (Stanković, 2014). Najupečatljivija dominacija je utvrđena za period 1971-1980. i za period 1981-1990. (70,7% i 72,3%, respektivno). Ona se poklapa sa najvećim padom ukupnog poljoprivrednog stanovništva u međupopisnom periodu 1971-1981 (indeks 61,9) i velikim smanjivanjem njegovog udela u ukupnom stanovništvu od 42,7% iz 1971. na 17,3% 1981. (Radivojević, 2006).

No kada se razmatraju posledice migracija na razvoj shvaćen u najširem smislu, posebno je bitno otvorili pitanje emigriranja visokoobrazovanih lica, odnosno stručnjaka, istraživača, talenata iz Srbije. U raspravama na ovu temu se često koriste termini kao što egzodus ili "odliv" mozgova. Ovakva terminologija nije primerena, jer stvara antagonizam između visokoobrazovanih i ostalih emigranata, kao i između visokoobrazovanih lica koja su otišla iz Srbije i onih koji su ostali u zemlji. No, upotreba ovih termina je potvrda da je ova tema u srpskom društvu bolna i da se na emotivnoj osnovi uviđaju pre svega negativne posledice odlaska na rad-boravak u inostranstvo lica sa najvišim obrazovanjem. To se može razumeti imajuću vidu broj i tendencije vezane za emigriranje visokoobrazovanih lica iz Srbije.

Popisom 2011. je registrovano više od 41 hiljada ili 15,7% lica na radu-boravku u inostranstvu sa višom ili visokom školom. Moguće je da je ovaj udeo veći, jer za relativno veliki broj popisanih emigranata (12,0%) nije bilo poznato obrazovanje. Kolega Stanković (2014) veruje da su u tridesetak hiljada spoljnih migranata s nepoznatom školskom spremom najzastupljeniji upravo najobrazovaniji.

No i pored toga je broj najobrazovanijih lica na radu-boravku u inostranstvu je povećan za 7 hiljada ili za jednu petinu u poslednjem međupopisnom periodu. U odnosu na broj lica sa višom ili visokom školom popisanih 1971, broj najobrazovanijih na kraju prve decenije 21. veka je uvećan za više od jedanaest puta. Navedeni uporedni podaci reflektuju, između ostalih faktora, bolju obrazovnu strukturu stanovništva Srbije i sve veću tražnju u zemljama prijema za visoko kvalifikovanom radnom snagom.

Kada se diskutuju posledice iseljavanja iz zemlje visokoobrazovanih lica bitno je razmatrati emigraciju u većem broju lica određenih struka. Godinama zdravstveni radnici odlaze iz Srbije u mnoge evropske i vanevropske zemlje, najviše u Nemačku. Zdravstveni radnici su kao i mnogi drugi odlazili u Nemačku između ostalog i po osnovu *Sporazuma o detašmanu sa Nemačkom* sklopljenom još 1988. godine između SFRJ i SR Nemačke. Ovaj sporazum je bio zamrznut 1991. i ponovo obnovljen 2001. U januaru 2013. Nacionalna služba za zapošljavanje Republike Srbije i Nemačka savezna agencija za rad Nirnberga sklopile su *Sporazum o posredovanju u privremenom zapošljavanju srpskih zdravstvenih radnika u Nemačkoj*.⁶ Mada postoji potražnja za određenim specijalistima u Srbiji, pre svega za pedijatrijama, anesteziolozima i radiolozima, pogotovo van Beograda, dugotrajna je velika nezaposlenost lekara, stomatologa i farmaceuta u našoj zemlji kao i zdravstvenih radnika sa srednjom ili višom stručnom spremom. U oktobru 2015. na evidenciji NSZ bilo je registrovano čak oko 24 hiljade nezaposlenih zdravstvenih radnika.⁷

No, nezaposlenost lekara nije jedini uzrok emigracije ove vrste stručnjaka. Nedavno objavljeni rezultati istraživanja, koje je obuhvatilo oko 500 lekara, su pokazali da je gotovo svaki drugi zaposleni lekar u Srbiji razmišljao/razmišlja o odlasku iz zemlje. Uslovi rada kao što su loši objekti, nedostatak odgovarajuće opreme za savremene procedure, skromne mogućnosti za unapređenje veština su rangirani na višem mestu po važnosti od niskih primanja kao razlog za potencijalnu emigraciju (Krstić, Ljubičić, 2015).

Ovo je jedan od tipičnih primera odlaska visokoobrazovanih i visokokvalifikovanih lica na rad-boravak u inostranstvo, u čije je školovanje država/društvo ozbiljno investiralo. Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj je procenila da zemlje u razvoju ulažu 20.000 USD prosečno po osobi u edukaciju pojedinca koji ima tercijalno obrazovanje (UNFPA, IMP, 2004). Ulaganje u obrazovanje doktora medicine i lekara specijalista je sigurno značajno veće. Ovi nalazi postavljaju više pitanja, među kojima je osnovno pitanje – zašto u Srbiji ne postoji nacionalna strategija za razvoj ljudskih resursa u zdravstvu? No, iseljavanje zdravstvenih radnika smanjuje pritisak na tržište rada koje ne može da apsorbuje stručnjake ovoga profila. Treba, međutim, podvući da je moguće je da će doći do deficita na tržištu rada u našoj zemlji zdravstvenih radnika, ali i drugih struka, kao posledica emigracije visokoobrazovanih i visokokvalifikovanih lica u kombinaciji sa odlaskom u penziju *babyboom* generacija rođenih 1950-ih u godinama koje dolaze. U tom smislu je ilustrativan nalaz istaknut u pomenutom istraživanju o migraciji zdravstvenih radnika, vezan za starosnu strukturu zaposlenih doktora medicine u Srbiji (Krstić, Ljubičić, 2015). Od ukupnog broja lekara specijalista, 28% je starije od

---

6 Lekarska komora Srbije izdaje Potvrdu o dobroj reputaciji. Ovom potvrdom lekar dokazuje da je član Komore, kao i da nije kažnjavan za teško krivično delo uključujući i ono protiv zdravlja ljudi. Reč je o sertifikatu koji je neophodan da bi lekar mogao da radi u inostranstvu. Potvrda se izdaje na engleskom jeziku, ali zbog velikog interesovanja lekara za rad u Nemačkoj daje se i na nemačkom jeziku. U 2015. godini dokument je zatražilo 940 lekara.

http://www.politika.rs/scc/rubrika/3/Drustvo_sajt_22.01.2016.

7 Mesečni statistički bilten oktobar 2015, broj 158. Beograd: Nacionalna služba za zapošljavanje Republike Srbije.

http://www.nsz.gov.rs/live/dokumenti/statisti_ki_bilteni_nsz_-_2015_godina.cid18156

55 godina (Vlada Republike Srbije, 2015). Istovremeno, emigracija u većem stepenu smanjuje i veličinu radne snage u zemlji porekla, što dugoročno nije zanemarljiv efekat.

Za potrebe svog istraživanja vezanog za virtuelni dijaspora univerzitet, kolega Filipović (2012) je napravio bazu od 6.400 doktora nauka i studenata doktorskih studija u srpskoj dijaspori u avgustu 2011. godine. Do podataka je došao koristeći različite kanale kao što su internet, lična komunikacija, akademski i istraživački izvori, javni relevantni programi i organizacije, ali i putem registrovanja eksperata iz srpske dijaspore na specijalno dizajniranom web-sajtu. Imajući uvid u njihove sfere obrazovanja, Filipović je zaključio da praktično nema nijednog profesionalnog polja vezanog za najviši nivo obrazovanja u kome srpska dijaspora nije značajno prisutna.

Motivi emigriranja visokoobrazovanih lica, odnosno stručnjaka, profesionalaca, talenata iz Srbije na makro nivou su širi i mogu razvrstati u četiri grupe: 1) politički kontekst koji podrazumeva i stepen demokratizacije zemlje; 2) nivo ekonomskog razvoja vezan pre svega za životni standard i atmosferu prema biznisu; 3) socijalna klima koja se tiče cenjenja znanja i umeća pojedinaca i 4) pozicija nauke u smislu stepena razvijenosti, statusa nauke u društvu, uslova rada, institucionalne podrške, finansijskih transfera (Pavlov, 2011). Ublažavanje uslova na nivou države i društva koji su uslovili odluku ne malog broja najobrazovanijih lica da odu u inostranstvo upravo traži angažovanje najobrazovanijih srpskih građana na polju ekonomije, kulture, nauke, politike u cilju razvoja Srbije.

Negativne posledice emigracije visokoobrazovanih lica po ekonomski rast, produktivnost, i životni standard građana zemlje porekla su jasni. No odlaskom iz zemlje stručnjaci uopšte, pod pretpostavkom da su se zaposlili shodno svojim kvalifikacijama u inostranstvu, čuvaju svoj profesionalni kapital i nadograđuju ga u razvijenijim sredinama. To je potencijalno pozitivna strana emigracije visokoobrazovanih i visokokvalifikovanih lica u smislu mogućnosti povratka ove populacije ili cirkularnih migracija, što bi predstavljalo jasnu dobrobit za državu. Povratkom stručnjaci, pored novih znanja, donose nove tehnologije, nove tehnike rada, nove kontakte, nove ideje, i često direktno investiraju u zemlju porekla što doprinosi njenom ekonomskom razvoju.

DOZNAKE IZ INOSTRANSTVA

Doznake poboljšavaju kvalitet života primaoca i paralelno su instrument za ostvarivanje makro ekonomske i socijalne dobiti na lokalnom i nacionalnom nivou. Čak i kada primaoci doznake troše isključivo na zadovoljavanje elemenatnih svakodnevnih potreba, ovaj transfer novca, povećavajući zahteve za robom i uslugama, ima šire ekonomske efekte u lokalnoj zajednici. Investiranje doznaka pak u obrazovanje primaoca, njegovo zdravlje, izgradnju kuće/kupovinu stana, kupovinu zemljišta ili za pokretanje biznisa je istovremeno ulaganje u budućnost, kako pojedinca i njegove porodice, tako i investiranje u humani kapital i razvoj zemlje. Otuda se u literaturi doznake smatraju kao instrument za smanjenje siromaštva i ublažavanje socijalnih tenzija u društvu, važan izvor deviza u emigracionim zemljama i ozbiljan generator bruto društvenog proizvoda (BDP). Pored nesumnjivo pozitivnih efekata, doznake mogu imati i niz negativnih posledica. Doznake mogu dovesti do pasivizacije i primaoca i države, kao i do mikro i makro zavisnosti od ove vrste transfera.

Svetska Banka je procenila da su srpski emigranti poslali 3.632 miliona američkih dolara (USD) svojim najbližima u Srbiju. Prema ovom izvoru u periodu od 2007. do 2015. godine u Srbiju je putem doznaka stiglo 34.937 miliona USD. Prosečan procenjen godišnji priliv doznaka iz inostranstva iznosio je 3.882 miliona USD sa rasponom od 3.544 miliona USD u 2008. do 4.648 miliona USD u 2009. godini. U Izveštaju se Srbija nalazi na drugom mestu među

zemljama Evrope i Centralne Azije po apsolutnom iznosu procenjenog priliva doznaka u 2015. godini. Ispred Srbije, i to ubedljivo, je Ukrajina sa 6,2 milijarde USD priliva doznaka.⁸ Prema procenama Svetske banke udeo doznaka u BDP Srbije je iznosio 8,4% u 2014. godini. Ovaj indikator još nije procenjen za 2015. godinu. U periodu od 2007. do 2014. godine prosečan procenjen godišnji udeo ove vrste ličnog transfera u BDP iznosio je 9,0%. Najviša vrednost udela od 10,9% je procenjena za 2009. godinu.⁹

Narodna banka Srbije (NBS) procenjuje godišnji priliv doznaka u zemlju. Potrebne su procene priliva doznaka, jer su istraživanja pokazala da jedan deo ovoga transfera stiže u Srbiju neformalnim kanalima. Tako je IOM-ova studija o švajcarsko-srpskom koridoru doznaka na uzorku od 600 migranata iz 2006. godine pokazala da se 75% transfera vršilo neformalnim kanalima (Vlada Republike Srbije, 2015). U okviru neformalnog transfera dominiralo je lično uručivanje novca (87%). To je verovatno deo tradicije. Novac iz Švajcarske se dostavljaao i preko autobusa (19%) i putem preporučenog pisma (5%), moguće zbog nedovoljnog poverenja emigranata u srpske finansijske institucije. Studija Svetske banke o nemačko-srpskom koridoru je ukazala da 50% migranata koristi neformalne kanale za slanje doznaka (Vlada Republike Srbije, 2015).

NBS po pravilu procenjuje godišnji priliv doznaka na jasno nižem nivou od Svetske banke. NBS je procenila priliv doznaka u Srbiju u 2015. godini na nivou od 2,8 milijardi evra prema članku objavljenom u dnevnom listu *Politika* od 01. februara 2016. godine.¹⁰ Prema istom izvoru, godišnji priliv doznaka od 2001. godine redovno je bio veći od godišnjih iznosa direktnih stranih investicija. Izuzetak je 2006. godina kada je većinski paket akcija Mobi 3, jednog od operatera mobilne telefonije u državnom vlasništvu, prodat norveškom Telenoru. Najveći deo priliva doznaka stiže u zemlju od srpskih emigranata iz Nemačke, Austrije, Švajcarske i Francuske (Vlada Republika Srbija, 2015).

Dosad nisu kontinuirano sprovedena reprezentativna istraživanja u Srbiji koja se odnose na doznake i profil primalaca i pošiljalaca. Republički zavod za statistiku je sproveo reprezentativno istraživanje tokom 2014-2015. godine o doznakama koje su široko definisane kao ukupni privatni prekogranični transfer od osoba koje žive ili rade u bilo kojoj državi sveta ka osobama u Srbiji. Ciljna grupa su bila domaćinstva koja primaju doznake. Okvir za uzorak je postavljen na osnovu rezultata Popisa 2011. o registrovanom broju domaćinstava sa bliskim članom porodice u inostranstvu. Istraživanje je bilo bazirano na intervjuima koji su obavljani telefonskim putem sa jednim članom domaćinstva. Istraživanjem je obuhvaćeno 6.867 domaćinstava u Srbiji. U centru istraživanja su bile doznake koje su primane tokom poslednjih 12 meseci.

Rezultati ovoga istraživanja su pokazali da je više od 250 hiljada domaćinstava, ili relativno posmatrano svako deseto domaćinstvo u Srbiji, primalo doznake. Imajući u vidu broj ljudi koji šalje doznake, glavne zemlje iz kojih su doznake stizale su Nemačka (27,5%), Austrija (15,0%) i Švajcarska (7,5%).

Važan rezultat studije je da se samo 43,6% ukupnih novčanih doznaka transferisalo u zemlju formalnim kanalima prema 39,6% doznaka koje su lično uručivane i 1,9% doznaka koje su putem vozača autobusa došle do korisnika.

8 http://econ.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTDEC/EXTDECPROSPECTS/0,,contentMDK:21352016_piPK:64165401_piPK:64165026_theSitePK:476883,00.html

9 <http://data.worldbank.org/indicator/BXTRF.PWKR.DT.GD.ZS>

10 <http://www.politika.rs/sr/clanak/348274/Drugi-nasi-lane-bili-sire-ruke>

Pored kanala kojim doznake dolaze u Srbiju, u fokusu ovoga istraživanja bila je i struktura njihovog trošenja. Rezultati su pokazali da su se doznake u daleko najvećoj meri koristile za zadovoljenje troškova života i bazičnih potreba (69,8%). U strukturi ove stavke dominira trošenje novca za hranu, komunalije, benzin, cigarete, odeću i obuću (70%), dok se za aparate za domaćinstvo, zdravstvenu zaštitu i obrazovanje, odnosno zabavu trošilo značajno manje novca (7,3%; 16,4% i 6,0%, respektivno). Rezultati istraživanja su pokazali da se investicije koje se tiču kupovine, gradnje ili renoviranja stana/kuće nalaze na drugom mestu po visini udela trošenja novca koji je poticao iz doznaka (26,0%). Najmanji udeli od primljenog novca ovim transferom su se koristili za ulaganje u biznis (2,9%) i štednju (1,2%). Bitan je i dobijen podatak da se 97,7% od ukupnog ulaganja u biznis odnosilo na poljoprivrednu proizvodnju (SORS, 2015).

Poslednjih godina se izmenilo klasično poimanje doznaka. Od onog koje je podrazumevalo pre svega novac koji migranti šalju svojim porodicama kući, do šire postavke koja pod doznakama podrazumeva transfer resursa od individue u jednoj zemlji ka individui u drugoj zemlji (World Bank, 2005). Pored novčanih doznaka, sve više se podvlači značaj tzv. socijalnih doznaka za emigracione zemlje. Naime, emigranti, pored novca, poklona i grantova, mogu da ponude znanje, veštine, ideje i kontakte zemlji porekla kroz povratak u maticu ili putem različitih oblika transnacionalnih aktivnosti, kao što su transnacionalno preduzetništvo, sponzorisane mobilnosti mladih, ili pružanje niza ekspertskih usluga.

UMESTO ZAKLJUČKA

Razmatrajući emigraciju kao manifestaciju nedovoljnog rađanja, odlazak profesionalaca iz zemlje i značaj doznaka iz inostranstva pokušali smo da diskutujemo i mogući prostor za ublažavanje negativnih posledica emigracije u kontekstu nove paradigme vezane za migracije kao instrument razvoja. Nagovestili smo samo neke od mogućnosti koje bi gubitke vezane za emigraciju mogli da se pretvore u potencijalne dobitke. One najmanje pretpostavljaju sagledavanje složenog međusobnog, pozitivnog i negativnog, uticaja migracija i razvoja (demografskog i socioekonomskog), definisanje načela migratorne politike Srbije i prihvatanje principa balansirane integracije fenomena migracija u ključna nacionalna razvojna i sektorska strateška dokumenta. No ove preporuke koncepcijske prirode za javne politike u ovoj sferi se ne odnose samo na emigraciju, već uključuju i imigraciju. Demografske pretpostavke u Srbiji, odnosno kriza rađanja, starenje populacije i otvorena depopulaciju, za promenu migracionih tokova od emigracionih ka imigracionim već postoje. Pored demografskih pretpostavki, za promenu smera migracionog modela bitni su i faktori koji se tiču ciklusa socioekonomskog razvoja.

LITERATURA

1. Baćević, Lj. et al. (2011). *Democracy in Unstable Social Spaces: Serbia-Report on the Survey Conducted in November 2010 in Serbia*. Belgrade: Institute for the Danube Region and Central Europe, University of Vienna, Institute of Social Sciences.
2. Castilla, R. (2008). *International cooperation on migration: From Cairo to the GFMD. International Migration and Development, Continuing the Dialogue: Legal and Policy Perspectives*. New York: Center for Migration Studies, IOM.
3. Cvijić, J. (1966). *Balkansko poluostrvo i južnoslovenske zemlje: osnovi antropogeografije*. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika.
4. Filipović, J. (2012). *Management of a Diaspora Virtual University as a Complex Organization-Serbian Diaspora Virtual University: An Emerging Leadership of a Nation*. Saarbrücken: Lambert Academic Publishing.
5. Institute of Social Sciences. (2013). *Dynamic Historical Analysis of Longer Term Migratory, Labour Market and Human Capital Processes in Serbia. Country report developed within the project 'SEEMIG Managing Migration and Its Effects-Transnational Actions Towards Evidence Based Strategies'*.
6. <http://seemig.eu/index.php/downloads-project-outputs-historical-analysis>
7. Krstić, M., Ljubičić, M. (2015). *Migration of Health Care Workers from the Western Balkans-Analyzing Causes, Consequences and Policies: Country report Serbia*. Skopje: Health Grouper.
8. Kupiszewski, M., Kupiszewski, D., Nikitović, V. (2012). *Uticaj demografskih i migracionih tokova na Srbiju*. Beograd: Međunarodna organizacija za migracije-Misija u Beogradu.
9. Melegh, A. (2013). *Perceptions of societal developmental hierarchies in Europe and beyond: A Bulgarian perspective*. *European Sociological Review*, 29: 603-615.
10. Radivojević, B. (2006). *Poljoprivredno stanovništvo. Stanovništvo i domaćinstva Srbije prema popisu 2002. godine*. Beograd: Republički zavod za statistiku, Institut društvenih nauka, Društvo demografa Srbije.
11. Pavlov, T. (2011). *The motivation for migration of highly qualified people in Serbia. Mobility and Emigration of Professionals: Personal and Social Gains and Losses*. Belgrade: Group 484 Centre for Migration and Intercultural Studies, Institute for Educational Research.
12. Skeldon, R. (2008). *International migration as a tool in development policy: a passing phase? Population and Development Review*, 34: 1-18.
13. Stanković, V. (2014). *Srbija u procesu spoljnih migracija*. Beograd: Republički zavod za statistiku.
14. SORS. (2015). *Non-Observed Economy-Remittances. Final Project Report. Data Collection Project No. 19. IPA 12 Multy-beneficiary Statistical Cooperation Programme*. Belgrade: Statistical Office of the Republic of Serbia.
15. UNDESA, IOM (2012). *Migration and Human Mobility*. Geneva: UNDESA, IOM.
16. Vlada Republike Srbije. (2015). *Migracioni profil Republike Srbije za 2014. godinu*. Beograd: Vlada Republike Srbije.
17. World Bank. (2005). *World Development Indicators 2005*. Washington DC: World Bank.